

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПСИХОЛОГІЇ імені Г.С. КОСТЮКА

ЛЕВИЦЬКА Надія Сергіївна

УДК 316.6:378.016 (043.3)

**ОСОБЛИВОСТІ ЕКОНОМІЧНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ
СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ**

19.00.05 – соціальна психологія; психологія соціальної роботи

**Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук**

Київ – 2015

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Інституті психології імені Г.С. Костюка НАПН України,
лабораторія соціальної психології (м. Київ)

Науковий керівник

доктор філософських наук, професор **Москаленко Валентина Володимирівна**, Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, лабораторія соціальної психології, завідувач

Офіційні опоненти:

доктор психологічних наук, професор, Заслужений діяч науки та техніки України **Ложкін Георгій Володимирович**, Національний технічний університет України «КПІ», кафедра психології та педагогіки, професор

кандидат психологічних наук, доцент **Сич Василь Михайлович**, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, кафедра психології та педагогіки, доцент

Захист відбудеться «29» «грудня» 2015 р. о 13 . 00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.453.01 в Інституті психології імені Г. С. Костюка НАПН України за адресою: 01033, м. Київ-33, вул. Паньківська, 2.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України за адресою: 01033, м. Київ-33, вул. Паньківська, 2.

Автореферат розісланий «27» «листопада» 2015 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

І.М.Біла

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. В світлі реформування ключових галузей економіки нашої держави докорінних змін потребує й соціальна сфера. Остання представлена в нашому суспільстві переважно установами та закладами державної форми власності, які не в змозі задовольнити актуальні для сьогодення потреби вразливих категорій громадян. Подібна монополізація соціального обслуговування в Україні призводить лише до збільшення кількості видів матеріальних допомог та виплат через заміщення ними відсутніх соціальних послуг, що не вирішує існуючі соціально-економічні проблеми, але сприяє формуванню споживацьких настроїв, як серед клієнтів соціальної сфери, так і серед її фахівців, котрі фрагментарно уявляють важливість і перспективи власного професійного та особистісного зростання.

Натомість, інноваційним для соціальної сфери України є усвідомлення суспільством тісного зв'язку між рівнем соціального обслуговування населення і станом економіки в країні. Давно доведено, що соціальне благополуччя – це категорія не тільки соціальна, але й економічна. Стало очевидним, що соціальний працівник повинен розглядати свою діяльність не тільки з професійної, але й економічної точки зору. Реалізація подібних трансформацій вимагає підготовки когорти висококваліфікованих спеціалістів з новим економічним мисленням. Тому особливої актуальності набуває дослідження особливостей економічної соціалізації майбутніх фахівців соціальної сфери, оскільки вивчення специфіки формування економічних складових професійного досвіду соціальних працівників уможливило успішну їх інтеграцію в ринкові відносини та підприємницьку діяльність, а також ефективну реалізацію соціальних завдань своєї гуманістичної професії. Активний процес формування молодого особистості як майбутнього фахівця соціальної галузі здійснюється в період професійного навчання. Відтак, правомірними є питання про те, які чинники повинні включатися в процес економічної соціалізації майбутніх фахівців соціальної сфери, щоб сформувати відповідний рівень їх економічної культури.

Економічна соціалізація особистості досліджується як вітчизняними, так і зарубіжними науковцями в різних аспектах: у зв'язку з діяльністю особистості (О. Данчева, О. Дейнека, Л. Карамушка, А. Кітов, С. Максименко, В. Москаленко, В. Рибалка, Ю.Швалб, Б. Федоришин та ін.), з проблемами формування економічної свідомості (В. Баррис, Т. Дробишева, А. Журавльов, Д. Лейзер, Г. Ложкін, В. Комаровська, О. Остапйовський, В. Позняков, В. Спасенников, Б. Стейсі, Д. Чабан та ін.), як економічні цінності (Н. Журавльова, А. Купрейченко), у зв'язку зі ставленням до різних економічних явищ (А. Журавльов, І. Зубіашвілі, О. Карнишев, О. Козлова, А. Фенько), як економічна поведінка суб'єкта та реалізація економічних ролей (Д. Вудкок, А. Вяткін, О. Дейнека, О. Лавренко, Н. Лебедева, Г. Ложкін, В. Москаленко, А. Татарко, А. Фернам, Х. Хекхаузен, Л. Хитрош та ін.). Економічна соціалізація особистості досліджується у зв'язку з віковими особливостями (Г. Авер'янова, З. Антонова, Н. Дембицька, Г. Сем'я, С. Фера, О. Щедрина та ін.), у зв'язку з економічною культурою особистості (Т. Говорун, Н. Дембицька, Л. Карамушка, О. Лавренко, В. Москаленко, О. Міщенко, І. Смирнов та ін.), економічним самовизначенням особистості в процесі професіоналізації (А. Журавльов, Н. Кривоконь, А. Купрейченко, Г. Ложкін, І. Осипенко, В. Сич та ін.).

Аналіз літературних джерел свідчить, що більшість авторів розглядають зв'язок економічної соціалізації з економічними цінностями, з економічною культурою індивіда як результатом його економічної соціалізованості взагалі, тоді як специфіка економічної соціалізації особистості в конкретній професійній діяльності (зокрема, у соціальній сфері) не є достатньо розробленою науковою проблемою. Крім того, не дивлячись на високий інтерес до проблем економічної соціалізації особистості, а також активну увагу до особливостей формування особистості фахівця соціальної сфери, цілеспрямованих наукових пошуків з психології, які присвячені встановленню закономірностей економічної соціалізації майбутніх соціальних працівників, наразі не здійснено. У зв'язку з цим, актуальним, як на теоретичному, так і на прикладному рівнях, є дослідження особливостей економічної соціалізації майбутніх фахівців соціальної сфери, що має велике значення для здійснення їх професіоналізації в процесі навчання у вузі.

Соціальна значущість та недостатня теоретико-праксеологічна розробленість зазначеної проблеми зумовили вибір теми дисертаційного дослідження: «Особливості економічної соціалізації майбутніх фахівців соціальної сфери».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження виконано в рамках комплексних тем лабораторії соціальної психології Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України: «Соціально-психологічні засади становлення суб'єкта економічної соціалізації» (2008 – 2011 рр., номер державної реєстрації 0107U012277), «Соціально-психологічні закономірності становлення економічної культури молоді» (2012 – 2015 рр., номер державної реєстрації 0112U000305). Робота пов'язана також із науковими розробками, що проводяться на кафедрі соціальної роботи Навчально-наукового інституту права і соціальних технологій Чернігівського національного технологічного університету за темою «Шляхи та умови формування професійної компетентності соціальних працівників системи соціального захисту населення» (2007 – 2012 рр.), «Теоретичні та прикладні аспекти розвитку основних напрямів сучасної соціальної роботи в Україні: від підготовки фахівців – до змісту здійснюваної діяльності» (2012 – 2017 рр.).

Тему дисертаційного дослідження затверджено на Вченій раді Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України (протокол №11 від 23.12.2010 р.) та узгоджено з Бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол №2 від 22.02.2011 р.).

Об'єкт дослідження – економічна соціалізація особистості на етапі професійної підготовки.

Предмет дослідження – соціально-психологічні особливості економічної соціалізації майбутніх фахівців соціальної сфери.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та емпірично визначити особливості економічної соціалізації майбутніх фахівців соціальної сфери, на основі чого розробити програму соціально-психологічного забезпечення економічної соціалізації особистості в умовах вузівської професіоналізації.

Гіпотеза дослідження полягає в припущенні, що:

1. Особливості економічної соціалізації майбутніх фахівців соціальної сфери визначаються змістовним наповненням та конфігурацією структурних компонентів економічної соціалізації, а також індивідуально-психологічними характеристиками особистості.

2. Використання спеціальної програми соціально-психологічного забезпечення економічної соціалізації особистості може впливати на підвищення рівня економічної соціалізованості майбутніх фахівців соціальної сфери.

Для досягнення мети нами поставлені такі **завдання дослідження**:

1. На основі теоретичного аналізу наукової літератури з проблеми розробити теоретичну модель економічної соціалізації майбутніх фахівців соціальної сфери.

2. Здійснити емпіричне дослідження, в якому:

- виявити зміст та конфігурацію структурних компонентів (когнітивного, афективного та конативного) економічної соціалізації майбутнього фахівця соціальної сфери;
- з'ясувати взаємозв'язок індивідуально-психологічних характеристик майбутніх фахівців соціальної сфери з показниками економічної соціалізованості особистості;
- визначити основні типи економічної соціалізації майбутніх фахівців соціальної сфери.

3. Розробити та апробувати програму соціально-психологічного забезпечення розвитку економічної соціалізації майбутніх фахівців соціальної сфери під час отримання професійної освіти.

Методологічну та теоретичну основу дослідження становлять: положення загальної, вікової та педагогічної, соціальної, економічної психології про сутність і розвиток особистості (Б. Ананьєв, Г. Балл, П. Блонський, Л. Божович, М. Боришевський, С. Виготський, В. Дружинін, Д. Ельконін, Л. Карамушка, М. Корнєв, Г. Костюк, Н. Кривоконь, О. Леонтьєв, С. Максименко, М. Смульсон, Т. Титаренко, Д. Фельдштейн, Н. Харламенкова та ін.), а також сучасної системи знань про різні аспекти проблеми соціалізації (В. Васютинський, Т. Говорун, Л. Карамушка,

М. Корнєв, Г. Ложкін, С. Максименко, В. Моляко, В. Москаленко, Л. Орбан-Лембрик, М. Пірен, В. Семиченко, М. Слюсаревський, М. Смульсон, В. Татенко, Н. Чепелєва, Ю. Швалб, О. Шестопал та ін.), зокрема й економічної соціалізації особистості, що представлена працями О. Дейнеки, Н. Дембицької, А. Журавльова, І. Зубіашвілі, О. Козлової, Г. Ложкіна, О. Міщенко, В. Москаленко, В. Сич та інших.

Для вирішення поставлених завдань нами використано систему **методів дослідження**: *теоретичні методи*: аналіз, узагальнення та систематизація робіт вітчизняних та зарубіжних авторів з проблеми дослідження; *емпіричні методи*: анкетування, тестування, констатувальний експеримент; *методи математичної обробки даних*. *Статистична обробка даних* і графічна презентація результатів здійснювалася за допомогою комп'ютерних програм Word, Excel (пакет програм Microsoft Office), а також за допомогою пакету статистичних програм SPSS for Windows, версія 17.0.

Надійність та вірогідність результатів дослідження забезпечувались теоретичним аналізом проблеми, відповідністю застосовуваних методів меті та завданням дослідження, послідовною реалізацією кроків дослідження, кількісним та якісним аналізом емпіричних даних, репрезентативністю вибірки.

Організація дослідження. Дослідження проводилось упродовж 2010 – 2015 рр. в чотири етапи.

На *першому етапі* (2010 р.) було здійснено теоретичний аналіз проблеми, на основі чого розроблено загальну концепцію дослідження.

На *другому етапі* (2011 р.) розроблено емпіричну програму дослідження, підібрано вибірку емпіричного дослідження, обґрунтовано діагностичний інструментарій.

На *третьому етапі* (2012 – 2013 рр.) було проведено емпіричне дослідження, протягом якого здійснювалось дослідження особливостей змісту когнітивного, афективного та конативного компонентів економічної соціалізації особистості майбутнього фахівця соціальної сфери; здійснювалась перевірка зміни показників економічної соціалізованості майбутніх фахівців соціальної сфери (соціальних працівників, юристів та фінансистів) в залежності від етапу навчання (динамічний вимір економічної соціалізації майбутніх фахівців); досліджувались індивідуально-психологічні характеристики майбутніх фахівців соціальної сфери та їх взаємозв'язок з особливостями економічної соціалізації.

Для проведення констатувального дослідження використовувався спеціальний комплекс методик. Зокрема, для вивчення змістовного наповнення структурних компонентів економічної соціалізації майбутніх фахівців соціальної сфери використовувалась адаптована нами до завдань нашої проблеми стандартизована програма дослідження економіко-психологічних характеристик особистості А. Журавльова і Н. Журавльової. Для з'ясування індивідуально-психологічних характеристик фахівців соціальної сфери використовувались: методика відображення загальної схильності до підприємництва (GET TEST), методика діагностики суб'єктивного контролю «Локус контролю» (Дж. Роттера), методика діагностики мотивації досягнень та боязні невдач (А. Реана), тест на визначення життєвих цінностей особистості (Must-test) (П. Іванова, Е. Колобової).

На *четвертому етапі* дослідження (2014 -2015 рр.) на основі результатів теоретичного аналізу та узагальнення емпіричних даних розроблялась програма соціально-психологічного забезпечення розвитку економічної соціалізації майбутніх фахівців соціальної сфери та здійснювалось її впровадження. Теоретичні та емпіричні результати дослідження оформлялись у текст дисертації.

Експериментальна база дослідження. В дослідженні взяли участь студенти Навчально-наукового інституту права і соціальних технологій та Навчально-наукового інституту економіки Чернігівського національного технологічного університету (м. Чернігів) за трьома спеціальностями: «Соціальна робота», «Правознавство» та «Фінанси та кредит». Всього в дослідженні взяло участь 325 студентів, з них 247 дівчат та 78 юнаків. Вік респондентів: від 17 до 24 років.

Наукова новизна та теоретичне значення одержаних результатів полягають у тому, що: *вперше* визначено та проаналізовано зміст, структуру та особливості економічної соціалізації майбутніх фахівців соціальної сфери; розроблено теоретичну модель чинників економічної соціалізації майбутніх фахівців соціальної сфери; доведено, що економічна соціалізація майбутніх фахівців соціальної сфери є складовою їх професіоналізації; виділено типи економічної соціалізації майбутніх фахівців соціальної сфери в залежності від конфігурації та змістовного наповнення її структурних компонентів; виявлено динаміку показників економічної соціалізованості майбутніх фахівців соціальної сфери в процесі навчання у вузі; розроблено програму соціально-психологічного забезпечення економічної соціалізації майбутніх фахівців соціальної сфери; *подальшого розвитку* отримали положення про економічну соціалізацію особистості в аспекті професіоналізації; здійснено наукове обґрунтування доцільності врахування особливостей економічної соціалізації майбутніх фахівців соціальної сфери при розробці навчальних програм професійного та практичного циклу; *суттєво поглиблено* наукові дослідження особливостей економічної соціалізації в зв'язку з професіоналізацією навчання у вузі.

Практичне значення дослідження полягає в обґрунтуванні та емпіричній перевірці комплексу методик для дослідження особливостей економічної соціалізації в умовах вузівської професіоналізації. На основі отриманих даних дослідження розроблено програму соціально-психологічного забезпечення економічної соціалізації майбутніх фахівців соціальної сфери, яка може впроваджуватись у навчальний процес студентів, а також у практику роботи фахівців соціальної роботи з метою їх професіоналізації.

Результати дисертаційного дослідження можуть бути використані під час навчання та підвищення кваліфікації соціальних працівників, викладачами вищих навчальних закладів при підготовці занять та розробці навчальних матеріалів за тематикою соціальної роботи, а також у проектуванні навчальних програм профільних дисциплін («Методи й технології соціальної роботи», «Соціальна робота в громаді та місцеве самоврядування», «Менеджмент соціальної роботи», «Соціальні інновації та проектна діяльність»), розробці кваліфікаційних стандартів для спеціальностей соціальної сфери.

Впровадження результатів дослідження. Результати дослідження впроваджено у навчально-виховний процес Навчально-наукового інституту права і соціальних технологій Чернігівського національного технологічного університету (довідка №901/08-1570 від 16.06.2015), Кіровоградського державного педагогічного університету ім. В. Винниченка (довідка № 178-н від 15.06.2015), Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна (довідка № 0501-55 від 11.09.2015).

Особистий внесок здобувача. Розроблені автором наукові положення та одержані емпіричні дані є самостійним внеском у розробку проблеми економічної соціалізації майбутніх фахівців соціальної сфери.

Дисертація виконана здобувачем самостійно. У співавторстві опублікована одна стаття з В. Москаленко, в якій авторський внесок здобувача становить 70%. Розробки та ідеї, що належать співавтору, у дисертаційному дослідженні не використовуються.

Апробація результатів дослідження. Зміст та основні положення дисертації апробовано автором на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях: Международная научно-практическая конференция «Социализация и ресоциализация личности в условиях современного общества» (Київ, 2010), VI Міжнародна науково-практична конференція «Соціалізація особистості в умовах системних змін: теоретичні та прикладні проблеми» (Київ, 2011), Міжнародна науково-практична конференція «Гендерна освіта – ресурс розвитку паритетної демократії» (Тернопіль, 2011), VII Міжнародна науково-практична конференція «Соціалізація особистості в умовах системних змін: теоретичні і прикладні проблеми» (Київ, 2012), Всеукраїнська науково-практична конференція студентів, аспірантів та молодих вчених «Новітні технології у науковій діяльності і навчальному процесі» (Чернігів, 2012), Межвузовская научно-практическая конференция «Интеграция науки и практики социальной работы в посткризисный период» (г. Орел, Россия, 2012), Науково-практична конференція «Інклюзивне виховання – інклюзивна освіта: сучасні реалії та перспективи розвитку» (Чернігів, 2012), VIII

Міжнародна науково-практична конференція «Соціалізація особистості в умовах системних змін: теоретичні і прикладні проблеми» (Київ, 2013), Всеукраїнська науково-практична конференція студентів, аспірантів та молодих вчених «Новітні технології у науковій діяльності і навчальному процесі» (Чернігів, 2013), Всеукраїнська науково-практична конференція «Соціальна робота та сучасність: тенденції, виклики, перспективи» (Чернігів, 2013), IX Міжнародна науково-практична конференція «Соціалізація особистості в умовах системних змін: теоретичні і прикладні проблеми» (Київ, 2014), Всеукраїнська науково-практична конференція студентів, аспірантів та молодих вчених «Новітні технології у науковій діяльності і навчальному процесі» (Чернігів, 2014), Міжнародна науково-практична конференція «Проблеми громадянського поступу українського суспільства: філософсько-правові та соціально-психологічні аспекти» (Чернігів, 2015), X Міжнародна науково-практична конференція «Соціалізація особистості в умовах системних змін: теоретичні і прикладні проблеми» (Київ, 2015).

Публікації. Основні теоретичні та практичні положення, результати, висновки і пропозиції, що сформульовано в дисертації, відображено в: 12 публікаціях, 6 з яких надруковано у фахових наукових виданнях, 1 в наукометричному виданні, що внесено до бази РІНЦ, 5 тезах виступів та доповідях на конференціях та семінарах.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Повний зміст дисертації викладено на 242, основний – на 188 сторінках. Робота містить 11 таблиць, 14 рисунків, 13 додатків. Кількість найменувань у списку використаних джерел – 190 (з них 9 іноземною мовою).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність проблеми дослідження, виділено його об'єкт і предмет, визначено мету, сформульовано гіпотезу та завдання. Розкрито наукову новизну, теоретичне та практичне значення роботи, а також особистий внесок здобувача.

У **першому розділі «Теоретико-методологічні засади дослідження економічної соціалізації майбутніх фахівців соціальної сфери»** розглядаються особливості соціально-психологічних підходів до розуміння проблеми економічної соціалізації майбутніх фахівців соціальної сфери, визначається основний категоріальний апарат дослідження, аналізуються чинники економічної соціалізації особистості в аспекті її професіоналізації, звертається увага на особливості цілеспрямованої форми економічної соціалізації в умовах вузівської підготовки.

На основі аналізу вітчизняних та зарубіжних напрацювань з економічної соціалізації особистості (Г. Авер'янова, В. Баррис, А. Вяткін, О. Данчева, О. Дейнека, Н. Дембицька, Т. Дробишева, А. Журавльов, І. Зубіашвілі, Л. Карамушка, О. Карнишев, А. Кітов, О. Козлова, О. Лавренко, Д. Лейзер, Г. Ложкін, С. Максименко, В. Москаленко, В. Позняков, В. Рибалка, Г. Сем'я, В. Сич, В. Спасенников, Б. Стейсі, Б. Федоришин, Г. Фенько, О. Щедрина, Ю. Швалб та ін.) виявлено низку істотних особливостей даного процесу. Економічна соціалізація розглядається як процес входження індивіда в економічну сферу суспільства, формування у нього економічного мислення, як процес інтеріоризації особистістю економічних цінностей.

Економічна соціалізація особистості визначається як становлення економіко-психологічних характеристик особистості, завдяки яким вона стає суб'єктом економічних відносин. Основною проблемою наукового дослідження економічної соціалізації особистості в умовах ринкової економіки стає питання формування нового економічного типу людини з особливостями суб'єкта підприємницької діяльності.

Поряд з аналізом феномену «економічна соціалізація» розглядаються поняття «економічна десоціалізація» та «економічна ресоціалізація». Економічна десоціалізація визначається як процес, зворотній економічній соціалізації, який характеризується як заміна економічних уявлень, цінностей та норм, що характеризують особистість як суб'єкта підприємницької діяльності, на такі, що відповідають феномену споживацтва (це можливо, наприклад, в умовах, коли закріплюється звичка розраховувати на отримання різного роду соціальних пільг та допомог від держави). Економічна десоціалізація може мати прояв також у появі рис делінквентної поведінки

за умови порушення правових та моральних норм (наприклад, ведення подвійної бухгалтерії, хабарництво).

Економічна ресоціалізація визначається як повторне входження особистості в світ економічних відносин через засвоєння нових економічних ролей, норм, цінностей, як зміна одного типу економічної поведінки та мислення на інший, з новими економічними установками, цілями, нормами і цінностями життя особистості.

У розділі розглядаються особливості чинників економічної соціалізації особистості на макро-, мезо- та мікрорівнях, аналізується механізм їх дії. Підкреслюється значення об'єктивних умов існуючих економічних процесів сьогодення, які опосередковано впливають на соціалізованість молодого людини. Зокрема, вплив стає можливим завдяки роботі створених державою закладів системи освіти та виховання, та відповідно реалізація в них певних стратегій, стандартів та вимог до поведінки індивідів (встановлення обов'язкового мінімального рівня освіти, віку можливого початку трудової та підприємницької діяльності, тощо), що зумовлюють особливості економічної соціалізації студентської молоді. Акцентовано увагу на значенні студентської групи як мезофакторі соціалізаційного процесу, зокрема, звертається увага на особливостях студентської групи як колективу, що може виконувати функцію професіоналізації та економічної соціалізації студентів. Підкреслено, що соціалізаційна функція ВНЗ полягає у розвитку особистості майбутнього конкурентоздатного фахівця, який може самореалізуватись у соціально-економічному просторі сьогодення через включення в сучасні економічні реалії.

Значну увагу приділено характеристиці чинників мікрорівня, на якому виділено дві їх групи: екзопсихологічні та ендопсихологічні (О. Лазурський, С. Рубінштейн, К. Платонов, О. Леонтьєв та ін.) або зовнішні та внутрішні. Перша група містить чинники, що впливають на процес формування екзопсихічних виявлень особистості (відображення культурного аспекту соціалізації, зі зверненням уваги на групову, історичну, культурну та етнічну її специфіку). Іншими словами, зовнішні детермінанти фокусують на особистість різного рівня важелі впливу, що формуються під дією соціально-економічних вимог конкретного суспільства.

Друга група чинників (ендопсихологічні) відображає ціннісне осмислення індивідом явищ соціально-економічної дійсності. Економічні цінності суспільства (власність, гроші, прибуток, бідність та багатство, економічний інтерес тощо), інтеріоризуючись індивідами, стають їх ціннісними репрезентаціями, які відповідають потребам самої особистості. Специфіка потребової системи конкретної особистості визначається системою економічних цінностей суспільства, що склалися в конкретній культурно-історичній формації, а також зумовлює певну форму інтеріоризації цих цінностей та здійснює вплив на форму ціннісних репрезентацій, що позначається на конфігурації їх когнітивного, афективного та конативного компонентів.

Проаналізовано зміст трьох структурних компонентів: когнітивного (економічні знання, уявлення, образи), афективного (цінносно-емоційне ставлення до економічних явищ та об'єктів) та конативного (спрямованість на економічну активність, ризик, ініціативу, економічні інтереси).

Когнітивний компонент ціннісних економічних репрезентацій пов'язаний з усвідомленням і раціональною осмисленістю суб'єктом різних сторін економічної реальності, результатом яких є сукупність уявлень і знань у цій сфері. Цей компонент включає в себе загальні економічні знання, уявлення про економічні об'єкти, які в особистості склалися у процесі соціалізації.

Афективний компонент являє собою емоційне ставлення людини до економічної реальності. Він представлений у ціннісних економічних репрезентаціях як сукупності суб'єктивних, емоційно забарвлених думках та оцінках різних сторін економічної реальності. Емоційне ставлення до економічної реальності може бути як позитивним, так і негативним.

Конативний (поведінковий) компонент економічних репрезентацій представлено у свідомості суб'єкта у вигляді мотивів, цілей, спрямувань, намірів і готовності суб'єкта до здійснення економічної діяльності. Поведінковий компонент відображає інтенції щодо зразків економічної поведінки, які в людини склалися на основі певних когніцій та емоцій у процесі економічної соціалізації.

Змістовне наповнення економічних структурних складових ендопсихологічної сфери особистості визначається багатьма чинниками. Особливу увагу приділено професіоналізації в

умовах навчання у вузі, впливу цього чинника на формування та динаміку особистісних підструктур, зокрема, й на динаміку економічних мотивів.

Аналіз структурних компонентів економічної соціалізації майбутніх фахівців соціальної сфери продемонстрував, що зміст означених компонентів співвідноситься з елементами професійної компетентності фахівця. В зв'язку з цим, з огляду на особливості структурної побудови установ і закладів соціальної роботи, що налічує загальнодержавний, регіональний (обласний) та місцевий рівні впровадження, охарактеризовано рівні економічної діяльності фахівця соціальної сфери. Ринкові умови існування сучасного суспільства висувають низку нових вимог до функціонування соціальної сфери, а відтак, і до фахівців, що працюють у ній. Зокрема, йдеться про необхідність формування економічних складових професійного досвіду соціальних працівників, завдяки яким вони зможуть, з одного боку, успішно інтегруватися в ринкові відносини (соціальний працівник, враховуючи ринкові відносини, повинен діяти «економічно», наприклад, здійснювати платні послуги, прагнути, щоб організована ним соціальна установа не було збитковою). У той же час, як носій фахових компетенцій, він повинен постійно знаходити баланс між законами ринку і гуманістичними цінностями своєї професійної діяльності (які в тому числі передбачають, наприклад, прояв альтруїзму, співчуття, підтримки, співпереживання та ін.). Ці процеси відбуваються в єдності: економічну соціалізацію студентської молоді потрібно розглядати як складову її професіоналізації, а професіоналізацію – як необхідну умову (сторону) економічної соціалізації, на кожному етапі якої відбувається наповнення її структурних компонентів змістом соціально-психологічних характеристик підприємницької складової професійної компетентності майбутнього фахівця соціальної сфери.

Узагальнення існуючих положень теорії економічної соціалізації особистості стало фундаментом розробки теоретичної моделі особливостей економічної соціалізації майбутнього фахівця соціальної сфери і на її основі програми відповідного емпіричного дослідження (рис 1).

Рис. 1. Теоретична модель чинників, що визначають особливості економічної соціалізації майбутніх фахівців соціальної сфери

У другому розділі «Емпіричне дослідження особливостей економічної соціалізації майбутніх фахівців соціальної сфери» представлено характеристику вибірки, методологію та організацію емпіричного дослідження, а також обґрунтовується застосування методичного інструментарію. На основі результатів емпіричного дослідження проаналізовано особливості змісту структурних компонентів економічної соціалізації майбутніх фахівців соціальної сфери; встановлено відмінності в особливостях економічної соціалізованості майбутніх фахівців в залежності від професійної спрямованості їхньої освіти; визначено особливості динаміки економічної соціалізованості майбутніх фахівців під впливом професіоналізації на різних етапах навчання; з'ясовано взаємозв'язок індивідуально-психологічних характеристик майбутніх фахівців соціальної сфери з показниками економічної соціалізованості особистості; визначено основні типи економічної соціалізації майбутніх фахівців соціальної сфери.

Дослідницько-експериментальна робота проводилась упродовж 2011 – 2015 рр. у три

етапи. На першому етапі (2011 р.) на основі проведеного теоретичного аналізу проблеми розроблено емпіричну програму дослідження, підібрано вибірку емпіричного дослідження, обґрунтовано діагностичний інструментарій.

На другому етапі (2012 – 2013 рр.) здійснювався діагностичний експеримент.

На третьому етапі емпіричного дослідження (2014 – 2015 рр.) розроблялась програма соціально-психологічного забезпечення розвитку економічної соціалізації майбутніх фахівців соціальної сфери та здійснювалось її впровадження.

Аналіз змісту структурних компонентів економічної соціалізації майбутніх фахівців соціальної сфери здійснювався за допомогою питань анкети стандартизованої програми дослідження економіко-психологічних характеристик особистості А. Журавльова і Н. Журавльової, в яких розкриваються уявлення, знання (показники когнітивного компоненту), емоційні ставлення (показники афективного компоненту), спрямованість (показники конативного компоненту) респондентів на такі економічні цінності, як «власність», «гроші», «бідність та багатство», «економічний статус особистості», «економічні потреби», «інтерес до економічних справ».

Рівень економічної соціалізованості студентів визначався через аналіз наповнення змістом досліджуваних структурних складових, а також через порівняння отриманих результатів у студентів різних спеціальностей.

Аналіз когнітивного компоненту економічної соціалізації майбутніх фахівців соціальної сфери здійснювався за допомогою групи питань, у яких з'ясовувались уявлення студентів про такі економічні цінності як власність, гроші, бідність та багатство, економічний статус. Вивчення *атрибутивних характеристик власності та власника* в уявленнях студентської молодді є важливим для визначення їх економічної позиції як суб'єкта економічної діяльності. Результати вибору респондентами асоціативних ознак власника дозволили визначити найголовніші: на перше місце студенти поставили таку ознаку власника, як наявність приватного підприємства (52,9%), на друге – наявність нерухомості, що приносить прибуток (51,1%), а на третє – будинок з ділянкою землі (44%).

На основі вивчення відповідей респондентів щодо *уявлень про багатство* встановлено такі характеристики образу багатства: можливість допомагати близьким матеріально (51,1%), наявність прибуткової справи (50,2%) та високооплачуваної роботи (47,1%). Аналіз отриманих результатів засвідчив, що попри наявності позначок економічно пасивної ознаки, все ж в уявленнях респондентів достатньо міцно закріплені ті атрибути багатства, що вимагають консолідації зусиль та компетенцій для підтримки існуючого рівня добробуту та його подальшого примноження. Подібне змістовне наповнення даної категорії можна інтерпретувати як спрямованість на отримання прибутку в процесі професійної самореалізації, достатнього для задоволення власних потреб та допомоги близьким людям.

Дослідження когнітивного компоненту економічної соціалізації майбутнього фахівця соціальної сфери засвідчило також наявність *відмінностей* в економічних образах та уявленнях порівняно з представниками інших *спеціальностей*, з якими порівнювались соціальні працівники (юристами та фінансистами). Так, соціальні працівники, на відміну від фінансистів та юристів, визначаючи зміст економічних об'єктів, частіше обирають економічно-пасивні характеристики («нерухомість, що приносить прибуток» - 65,4%, проте у юристів «приватне підприємництво» - 57,1%), частіше пов'язують власні уявлення про актуальні для суспільства економічні проблеми з особливостями майбутньої трудової діяльності. Уявлення майбутніх соціальних працівників про можливості підвищення прибутків, а також про рівень можливого прибутку в соціальній сфері є нижчими, ніж у представників інших спеціальностей (показник «високий рівень» у 13,5% соціальних працівників та 25% у юристів) ($p \leq 0,05$), що ми пояснюємо наявністю стереотипу про можливість майбутньої зайнятості соціальних працівників лише в державних установах та закладах. Вагомим є також вплив оцінки матеріального становища сім'ї індивіда на рівень його економічних домагань.

Досліджено *динаміку уявлень* про економічні об'єкти в респондентів від початку професійного навчання до його завершення. Зокрема, спостерігається динаміка уявлень студентів

про власника (табл. 1). Красномовною, на нашу думку, є тенденція зниження показників за ознаками «цінні папери банків, підприємств» ($p \leq 0,05$) та «капітал у прибутковій справі» ($p \leq 0,051$). Так, студенти від курсу до курсу все чіткіше окреслюють образ власника та надають перевагу тим атрибутам, що менше підпадають можливим економічним ризикам. На нашу думку, такі зміни свідчать про підвищення ділової активності особистості студента та остаточну переорієнтацію на ті форми відображення власності, що передбачають тривале своє використання, інвестиції та примноження капіталу. Загалом, можна зробити висновок, що уявлення студентської молоді про економічні об'єкти пов'язуються з наявним рівнем прибутків індивіда, його трудовою активністю. Образ власника, багатства та бідності отримує свої специфічні риси в залежності від майбутньої професії особистості. Так, в уявленнях соціальних працівників найважливішим атрибутом заможності є наявність нерухомості. Дана особливість пов'язана, на нашу думку, по-перше, з актуальною для молоді проблемою житла, окремого від батьків, ураховуючи, порівняно зі студентами інших спеціальностей, нижчий матеріальний рівень сім'ї; по-друге, з професійним поглядом на характеристики заможності, що є важливими для призначення ряду матеріальних допомог та виплат.

Таблиця 1

Особливості уявлень студентів про власника в залежності від курсу (%)

Атрибутивні ознаки власника	Курс навчання респондентів			Значення критерія χ^2 (хі-квадрат Пірсона)
	Перший	Третій	П'ятий	
Будинок з ділянкою землі	37,2	46,5	46,4	2,18
Цінні папери банків, підприємств*	29,1	25,2	14,3	7,00
Капітал у прибутковій справі	30,2	31,5	25,0	1,31
Приватне підприємство	52,3	51,2	55,4	0,43
Нерухомість, що приносить прибуток*	52,3	43,3	58,9	5,88

*Примітка. Значущі відмінності між групами досліджуваних за критерієм Пірсон χ^2 визначені в таблиці значком * - у випадку $p = / \leq 0,05$, ** - у випадку $p \leq 0,01$.*

Уявлення про бідність для соціальних працівників також мають свої специфічні риси: до загальної для всіх спеціальностей картини вони додають наявність необхідного мінімуму продуктів. Дана особливість, на нашу думку, пов'язана з наявним практичним досвідом взаємодії з нужденними категоріями людей, розумінням суті їх проблем. Відтак, можна стверджувати, що соціально спрямований зміст професійної соціалізації на етапі навчання у виші (передусім завдяки формуванню більш широкого спектру уявлень про соціальні проблеми особистості) значимо впливає на когнітивну складову економічної соціалізації майбутніх фахівців.

Вивчення афективної складової економічної соціалізації майбутніх фахівців соціальної сфери відбувалось на основі аналізу результатів відповідей респондентів на блок запитань, у яких з'ясовувалось емоційно-ціннісне ставлення студентів до економічних цінностей. Зокрема, було встановлено, що ступінь зацікавленості студентів економікою нашої держави має середній рівень (інтерес до макроекономічних процесів виявляє 33,8%, а зацікавленість економікою області – 32,6%). Щодо результатів відповідей на запитання про ставлення респондентів до економічних змін у державі, то 25,8% студентів вказали на негативне відношення до означених процесів. У соціальних працівників виявлено тенденцію до більш негативного відношення до економічної ситуації як у державі, так і регіоні, а також до тих економічних змін, що відбуваються в нашому суспільстві, порівняно з іншими спеціальностями (юристами та фінансистами). На нашу думку, це пояснюється гостротою наявних соціально-економічних проблем у соціальній сфері суспільства, необхідністю адаптуватися самостійно та допомогти в цьому клієнтам соціальної роботи, чисельність яких через кризу зростає в рази. В цьому ми вбачаємо професійні ознаки в ставленні майбутніх фахівців соціальної роботи до соціально-економічних умов життєдіяльності.

Аналіз відповідей щодо *ставлення респондентів до об'єктів власності*, бажаної форми власності для майбутнього працевлаштування дає підстави вважати, що переважна більшість студентів (83,7%) дбайливо ставиться до власних та чужих речей. Щодо надання переваг формі власності підприємства, на якому хотілося б працювати, то думка студентів розділилася між державними установами (35,1%) та індивідуальною трудовою діяльністю (30,2%). Державна форма власності підприємства для майбутнього працевлаштування студента виявилась найбажанішою, що пов'язано з їх уявленнями про неї як стабільну з точки зору матеріального забезпечення, гарантованістю соціальних виплат та соціального забезпечення. Поряд з тим, встановлено достовірну відмінність серед представників різних спеціальностей щодо типів підприємств для подальшої зайнятості: соціальні працівники – державні установи та заклади, юристи – індивідуальна трудова діяльність, фінансисти – приватна справа.

Проаналізовано *ставлення студентів до грошей*. Загалом, 38,8% опитуваних ставляться до грошей позитивно. Серед запропонованих тверджень найчіткіше визначає ставлення майбутніх фахівців до грошей теза про те, що гроші – це лише засіб існування людини в суспільстві ($N=20,61$; $p \leq 0,05$). Щодо визначення ступеню бажання студентів мати гроші, то було з'ясовано, що 52,3% респондентів указали на сильне та дуже сильне бажання їх мати. При цьому динаміка показників із першого до третього курсу має позитивне забарвлення (позначка зростає від «вище середнього» (38,2%) з орієнтиром на «сильне» (23,5%) у першокурсників до «сильного» (39,1%) з орієнтиром на «дуже сильне» (23,9%) бажання – третій курс), а від третього до п'ятого – негативне (визначальним залишається «сильне» (32,7%) з направленістю на «вище середнього» (28,8%) бажання мати гроші). Поряд з цим, значення грошей для особистості студента зростає від курсу до курсу ($N=20,64$; $p \leq 0,05$). Такі зміни, на нашу думку, зумовлені трансформацією ціннісного поля майбутніх фахівців під впливом професійної підготовки та визначенням реального місця грошей у житті конкретного індивіда. Отримані результати дозволяють стверджувати, що гроші в цілому не є самоціллю для майбутніх фахівців соціальної сфери, а необхідні більшою мірою для реалізації задуманих планів, є одним з інструментів задоволення вищих потреб.

Аналіз відповідей респондентів на блок питань про власне *ставлення до бідних та багатих* людей дає можливість стверджувати про позитивне особисте відношення до багатих (заможних) людей (узагальнено 49,3%). Вивчення результатів за специфікою отримуваної професії вказує на відмінності ($p \leq 0,05$). Так, соціальні працівники, висловлюючи в цілому позитивне ставлення, є менш прихильними до заможних людей, у порівнянні з їх колегами юристами, а особливо з фінансистами ($p \leq 0,05$). Цікавими є результати кореляційного аналізу, за якими встановлено зв'язок між даним показником та рівнем матеріального добробуту особистості ($r = 0,31$; $p \leq 0,01$) та її родини ($r = 0,24$; $p \leq 0,01$). Студенти-соціальні працівники є більш прихильними (47,8%) до бідних ($p \leq 0,05$), ніж до багатих людей (21,3%) ($p \leq 0,05$). На нашу думку, такі результати пов'язані з професійним поглядом на проблеми нужденних людей, толерантним ставленням до них, а також з ототожненням рівня їхніх прибутків з прибутками власної сім'ї. Соціальні працівники (7,5%), серед представників різних спеціальностей (фінансисти 16,2%), мають найнижчий ступінь зацікавленості соціально-економічними процесами та перетвореннями в суспільстві ($p \leq 0,01$).

Аналіз конативного компоненту здійснювався за допомогою блоку питань, спрямованих на отримання інформації про потребово-мотиваційну сферу особистості майбутніх фахівців соціальної сфери, яка визначає їх інтенції на певні особливості економічної поведінки. В цьому напрямку було проаналізовано результати відповідей студентів на запитання анкети про *бажання та готовність майбутніх фахівців йти на економічний ризик заради отримання прибутку*. Встановлено, що більшість респондентів мають середній рівень бажання йти на економічний ризик заради своїх доходів (37,8%). До того ж виявлено кореляційний зв'язок між означеним показником та бажанням бути власником ($r = 0,27$; $p \leq 0,01$), рівнем максимально досяжних матеріальних вершин особистості ($r = 0,24$; $p \leq 0,01$). У результаті *порівняльного аналізу* показників готовності йти на економічний ризик майбутніх фахівців соціальної сфери зі студентами інших спеціальностей виявилось, що показники рівня економічного ризику ($p \leq 0,05$) у соціальних працівників є нижчими, ніж у фінансистів та юристів. Дані результати є логічним

обґрунтуванням відсутності необхідності проявляти ризик та ініціативу за наявності на ринку соціальних послуг лише державних установ з високими показниками кадрових ротацій.

Рівень економічних домагань соціальних працівників (6,1% за показником «повністю забезпечене майбутнє») є на порядок нижчим ($p \leq 0,05$), ніж у фінансистів (13%) та юристів (19%). Саме це впливає на ставлення особистості до конкуренції на робочому місці як до тактики, що залежить від обставин справи. При цьому, виокремлення провідної функції конкуренції отримало свою специфіку серед представників різних спеціальностей ($p \leq 0,05$): соціальні працівники вказали на «самовдосконалення» та «розвиток творчого потенціалу» (45,5%), що кардинально відрізняється від заявленого фінансистами «покращення матеріального становища (41,9%)».

Метою наступного аналізу було визначення *економічної ініціативи* особистості майбутнього фахівця у випадку керівництва установою соціальної сфери. Так, найбільше респондентів указують на середній ступінь змін економічної ініціативи у випадку керівництва установою соціальної сфери (30,2%). У результаті кореляційного аналізу встановлено зв'язок означеного показника зі ступенем оптимального економічного ризику особистості ($r = 0,23$; $p \leq 0,01$). При цьому зацікавленість у подальшому розвитку такої установи також має високий та дуже високий ступінь (58,4%). До того ж за зростання інтересу майбутнього фахівця в розвитку установи підвищується рівень його економічної ініціативи ($r = 0,44$; $p \leq 0,01$).

Було здійснено *аналіз спрямованості майбутніх фахівців соціальної сфери у виборі типу підприємств майбутнього працевлаштування*. Серед запропонованих варіантів респонденти з 1-го, 3-го та 5-го курсів у 40,2% відповідей віддали перевагу роботі в державних установах. Даний результат, на нашу думку, пояснюється тим, що соціальна сфера України переважно представлена роботою державних установ та закладів (управління праці та соціального захисту населення, управління пенсійного фонду, центри зайнятості та інші). І саме через забезпечення соціальними гарантіями своїх працівників державна служба займає лідируючі позиції в прагненнях студентської молоді стосовно майбутнього працевлаштування. З огляду на отримані результати, виходить, що студенти не готові до підприємницької діяльності, вони обирають стабільні, неризиковані, але «перевірені» джерела отримання доходу.

Аналіз емпіричних даних демонструє *динаміку спрямованості студентів – соціальних працівників у виборі форми власності підприємства майбутнього місця роботи* ($p \leq 0,01$). Від курсу до курсу збільшується відсоток бажаючих здійснювати індивідуальну трудову діяльність. Першокурсники як найбільш бажаний тип підприємства для майбутньої трудової діяльності обирають благодійні організації, фонди (29,4%), тобто в їхньому уявленні безоплатну або за символічну плату роботу! Але до випускного курсу така ідея суттєво зменшується (11,5%), хоча в порівнянні з позначками даного показника за іншими спеціальностями залишається найвищою. Студенти 3-го курсу обирають приватні заклади (32,6%), а випускники – індивідуальну трудову діяльність (34,6%). Ці зміни, на нашу думку, відбуваються в процесі навчання внаслідок отримання більш глибоких теоретичних знань зі спеціальності та практичного досвіду. Це, в першу чергу, свідчить про формування вміння реалістичніше оцінювати свої професійно-особистісні можливості, а також є результатом розвіювання ілюзій щодо соціальної роботи як механізму забезпечення загального добробуту для всіх нужденних.

На наступному етапі дослідження нами було визначено конфігурацію структурних складових економічної соціалізації майбутніх фахівців соціальної сфери. З цією метою було здійснено факторний аналіз основних змінних, що відображають змістовну наповненість когнітивного, афективного та конативного компонентів, в результаті чого встановлено, що структурні компоненти економічної соціалізації майбутніх фахівців соціальної сфери визначаються 5 факторами, які пояснюють 36,1% загальної дисперсії. Відтак, було отримано узагальнені змінні, що характеризують економічну соціалізованість майбутніх фахівців соціальної сфери: суб'єктивний економічний статус особистості, оцінка ролі грошей / власності в житті особистості, економічна спрямованість особистості, інтерес до економічних процесів макро- та мезорівнів, економічні домагання особистості.

Дослідження індивідуально-психологічних характеристик особистості майбутнього фахівця соціальної сфери було проведено з метою вивчення взаємозв'язків із показниками економічної соціалізованості та визначення на цій основі різних типів економічної соціалізації.

Відтак, очікувано низькими є показники розвитку здатностей до підприємництва в соціальних працівників ($p \leq 0,05$) на відміну від фінансистів та юристів (табл. 2). До того ж встановлено кореляційний зв'язок здатностей до підприємництва з такими рисами економічної соціалізованості особистості: потреба в розвитку (досягненнях) з економічною самооцінкою ($r = 0,3$; $p \leq 0,05$) у соціальних працівників, а у фінансистів – з цікавістю до економічних процесів макро- та мезорівня ($r = 0,4$; $p \leq 0,05$). Цікавими є виявлені кореляції схильності до творчості серед майбутніх соціальних працівників різних етапів навчання (динаміка). Так, результати першокурсників пов'язані з економічною спрямованістю особистості ($r = 0,47$; $p \leq 0,01$). У третьокурсників вони мають негативну кореляцію з оцінкою ролі грошей / власності в житті особистості ($r = -0,33$; $p \leq 0,05$). Позначки випускників визначаються зв'язком з цікавістю до економічних процесів макро- та мезорівня ($r = 0,31$; $p \leq 0,05$). Тобто, при більш чіткому вияві схильності до творчості на початку навчання розвивається економічна спрямованість індивіда, знижується ціннісна роль грошей / власності в середині навчання, зростає інтерес до економічних процесів суспільства – на заключному етапі. Щодо вектора мотивації, то половина опитаних вмотивовані на успіх, ще одна третина має чітку спрямованість по даному напрямку. В розрізі спеціальностей виявлено кореляції означеного показника з економічними домаганнями у соціальних працівників-третьокурсників ($r = 0,32$; $p \leq 0,05$), з економічною спрямованістю у фінансистів-випускників ($r = 0,4$; $p \leq 0,05$). Тобто, вмотивованість особистості на успіх призводить до підвищення рівня економічних домагань у соціальних працівників та активізації економічної поведінки у фінансистів. Сформований рейтинг життєвих цінностей-цілей майбутніх фахівців має специфічні відмінності в представників різних спеціальностей. Попри це, думки респондентів сходяться в тому, що такі риси-цінності, як чесність та порядність, мають бути притаманними ціннісним орієнтирам кожного студента, а також бути принципом економічної активності всього суспільства. Соціальні працівники є більш орієнтовані, ніж юристи та фінансисти, на особистісний розвиток, багатство духовної культури та допомогу іншим.

Таблиця 2.

Показники психологічних параметрів загальних здатностей до підприємництва студентів

Шкали тесту / здатності до підприємництва	Середнє арифметичне (за спеціальностями)			Стандартне відхилення (загальний показник)
	СР	ЮР	Ф	
Потреба в досягненнях	6,3	6,6	6,4	2
Потреба в незалежності / автономії*	3,5	3,6	3,8	1,3
Схильність до творчості	6,8	6,6	6,7	1,9
Уміння йти на зважений ризик*	5,7	6,3	6,3	2,2
Цілеспрямованість та рішучість	7,8	8,1	8,4	1,9

Примітка. Значущі відмінності між групами досліджуваних за критерієм Пірсон χ^2 визначені в таблиці значком * - у випадку $p = / \leq 0,05$, ** - у випадку $p \leq 0,01$.

Виявлена динаміка показників суб'єктивного контролю особистості. Відбувається зміна локусу з інтернального (з 73,3% до 46,4%) на екстернальний (з 26,7% до 53,6%) у процесі навчання за всіма спеціальностями ($p \leq 0,01$). Проте подібні переорієнтації у соціальних працівників спостерігаються лише на рівні тенденцій, на відміну від юристів ($p \leq 0,01$) та фінансистів ($p \leq 0,05$). За допомогою кореляційного аналізу було встановлено зв'язки даного показника з рисами економічної соціалізованості особистості. Зокрема, виявлено чітку позитивну залежність з оцінкою ролі грошей / власності в житті особистості ($r = 0,14$; $p \leq 0,01$) та негативну з економічною спрямованістю індивіда ($r = -0,18$; $p \leq 0,01$), з цікавістю до економічних процесів макро- та мезорівня ($r = -0,19$; $p \leq 0,01$). Враховуючи, що результати методики діагностики суб'єктивного контролю особистості вказують на зміни в аспекті модусу екстернальності, виявлені кореляції можна пояснити так: при зростанні ваги екстернальності відбувається

ідеалізація ролі та значення матеріальних цінностей у житті людини та знижується інтерес до економічних процесів у суспільстві, стає розмитим фокус економічної спрямованості.

Кластерний аналіз даних виявив чотири типи економічної соціалізації майбутніх фахівців соціальної сфери, кожен з яких має специфічні особливості конфігурації когнітивного, афективного та конативного компонентів економічної соціалізації особистості та прояв індивідуально-психологічних характеристик (табл. 3): економічно-вмотивований (34,2%), економічно-регресивний (14,5%), економічно-мрійливий (12,8%) та споживацько-пасивний (38,5%).

Таблиця 3.

Типи економічної соціалізації майбутніх фахівців соціальної сфери

Кластеризаційні характеристики	Економічно-вмотивований	Економічно-регресивний	Економічно-мрійливий	Споживацько-пасивний
1	2	3	4	5
Рівень спрямованості на економічну активність	Економічно активні, з високим рівнем економічної ініціативи та ризику	Економічно активні, з достатнім рівнем економічної ініціативи та ризику	Економічно пасивні, з низьким рівнем економічної ініціативи та ризику	Економічно пасивні, з достатнім рівнем економічної ініціативи та ризику
Часові орієнтації готовності до економічних дій	Діють уже на даний момент	Діють уже тривалий час	Інтенції до дій відкладено на майбутнє	Готові до дій уже зараз, але не діють
Орієнтації на трудову діяльність	Робота має приносити прибуток та задоволення	Головне в роботі - якісний результат, незважаючи на особистісні затрати	Робота приносить користь суспільству та особистісний розвиток	Підтримка власного добробуту можлива і без роботи, за рахунок інших осіб, держави
Ставлення до матеріальних цінностей	Доброзичливе	Вороже	Нейтральне	Ідеалізоване
Уявлення про суб'єктивний економічний статус	Ідентифікують себе із заможними	Ідентифікують себе з бідними	Середній рівень соціально-економічного становища	Середній рівень соціально-економічного становища
Економічні домагання	Занижені	Незначно занижені	Нормальні	Незначно занижені
Загальні здатності до підприємництва	Середні	Вище середнього потреба в економічній автономії при низькій потребі в економічних досягненнях	Вище середнього рівень цілеспрямованості та рішучості при нижче середньому рівні потреби в економічних досягненнях, вміння йти на зважений ризик	Середні, але мають нижче середнього рівень потреби в економічних досягненнях, вміння йти на зважений ризик
Локус контролю	Інтерналі	Є як інтерналі, так і екстернали	Інтерналі	Екстернали

1	2	3	4	5
Вектор мотивації	Мотивація на успіх	Тенденція мотивації на успіх	Мотивація на успіх	Тенденція мотивації на успіх, з найвищим показником мотивації на невдачу
Провідні життєві цінності-цілі	Кар'єрне зростання	Служіння людям	Особистісний розвиток	Матеріальне забезпечення

Аналіз результатів емпіричного дослідження став основою розробленої програми цілеспрямованого впливу на процес економічної соціалізації майбутніх фахівців соціальної сфери з метою розвитку підприємливості як необхідної їх професійної складової в сучасних соціально-економічних умовах нашого суспільства.

У **третьому** розділі *«Програма соціально-психологічного забезпечення розвитку економічної соціалізації майбутніх фахівців соціальної сфери»* здійснено опис та обґрунтування психологічних умов цілеспрямованого впливу на економічну соціалізацію майбутніх фахівців соціальної сфери з метою розвитку підприємливості як необхідної професійної якості в сучасних соціально-економічних умовах нашого суспільства; проаналізовано змістовне наповнення та особливості впровадження програми соціально-психологічного забезпечення розвитку економічної соціалізації майбутніх фахівців соціальної сфери, що містить тренінг-курс «Формування підприємливості у майбутніх фахівців соціальної сфери», навчальний курс «Соціальне підприємництво», Дебатний клуб з проблем соціальної роботи за тематичним напрямом «Соціальне підприємництво» як форму позааудиторної роботи зі студентами.

Соціально-психологічний тренінг-курс «Формування підприємливості у майбутніх фахівців соціальної сфери» розрахований на студентів, що навчаються за відповідними спеціальностями (соціальна робота, соціальна педагогіка, соціальна психологія тощо).

У змісті тренінгу головну роль відіграють положення, що розкривають професійно-особистісні вимоги до соціального працівника, ціннісно-етичні передумови соціальної роботи як професійної діяльності; положення, що ґрунтовно визначають суть, принципи та специфіку планування соціального підприємництва; соціально-психологічні та економічні характеристики соціального працівника-підприємця для формування нового образу фахівця соціальної сфери суспільства, а саме: економіко-психологічні, індивідуально-психологічні та професійні риси портрету майбутнього спеціаліста, що мають увійти до його професійної «Я концепції». Враховано типи економічної соціалізації майбутніх фахівців соціальної сфери, що виділені в даному дисертаційному дослідженні, інструментарій соціального підприємництва: суть потрійних цілей соціального підприємництва (соціальний ефект, комерційна вигода та раціональне використання ресурсів), кроки планування діяльності, аналіз попиту та пропозиції, цільові ринки, маркетинг, фінансові розрахунки та звітність.

Метою тренінгу є розвиток економічної складової професійної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери шляхом впливу на здатності до підприємництва через формування комплексного уявлення у студентів про соціальне підприємництво; зміну стереотипного ставлення до підприємництва, виокремлення нових компонентів образу соціального працівника-підприємця; розвиток у студентів нових форм економічної поведінки; усвідомлення необхідності особистісного та професійного зростання.

На етапі професійної підготовки одним із можливих варіантів вирішення проблеми цілеспрямованого впливу на економічну соціалізацію майбутніх фахівців соціальної сфери може бути розробка та впровадження навчального курсу «Соціальне підприємництво», що передбачає формування у студентів компетенцій з теоретико-методологічних аспектів підприємницької діяльності в соціальній сфері, комплексної системи знань про зміст, концепцію та особливості реалізації ідеї соціального підприємництва в Україні, вмінь щодо поетапного планування майбутнього підприємства, навичок проектної роботи із соціального підприємництва, ціннісних

орієнтирів на новий образ соціального працівника-підприємця. Обсяг навчального курсу «Соціальне підприємництво» становить 120 годин (з них – 32 аудиторних та 88 самостійної роботи).

Формування економічної складової професійної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери доцільно здійснювати також шляхом організації позааудиторної роботи студентів, що сприятиме їх вільному та творчому розвитку, змістовному дозвіллю, глибшому теоретичному опрацюванню актуальних для студентства тем, розвитку комунікативних вмінь тощо.

Однією із запропонованих нами та затребуваних серед студентської молоді форм позааудиторної роботи є дебати, що представляють собою командну, рольову, інтелектуальну гру та передбачають висловлення своєї позиції, власних аргументів «за» чи «проти» двома командами в межах певних часових рамок. За нашої ініціативи на базі факультету соціальної роботи Навчально-наукового інституту права і соціальних технологій Чернігівського національного технологічного університету було створено Дебатний клуб з проблем соціальної роботи за тематичним напрямом «Соціальне підприємництво». Участь у дебатах сприяє переорієнтації економічної поведінки студентської молоді за вектором активності (для тих студентів, хто належить до споживацько-пасивного типу), вчить приймати економічно важливі рішення тут і зараз (для економічно-мрійливого типу), але прораховувати тенденції подальшого розвитку (для економічно-регресивного типу).

Розроблена та впроваджена програма соціально-психологічного забезпечення розвитку економічної соціалізації майбутніх фахівців соціальної сфери сприяє формуванню професійно важливих компетенцій та якостей особистості, підвищуючи рівень їх економічної культури.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретико-емпіричне узагальнення та запропоновано нове розв'язання наукової проблеми економічної соціалізації майбутніх фахівців соціальної сфери. Результати дослідження засвідчили досягнення мети й ефективність розв'язання поставлених завдань, що дозволило зробити відповідні висновки:

1. Економічну соціалізацію майбутніх фахівців соціальної сфери визначено як процес становлення комплексу соціально-психологічних характеристик особистості, що зумовлюють підприємницьку складову професійної компетентності майбутнього фахівця.

2. На основі розробленої теоретичної концепції дослідження обґрунтовано структурно-функціональну модель економічної соціалізації майбутніх фахівців соціальної сфери, яка представляє собою системний зв'язок ендопсихологічних та екзопсихологічних складових, що детермінують особливості процесу економічної соціалізації майбутніх фахівців соціальної сфери. Екзопсихологічні детермінанти зумовлено вимогами соціально-економічного та культурно-історичного простору, ендопсихологічні – його ціннісним осмисленням особистістю.

3. У результаті аналізу отриманих емпіричних даних встановлено, що на змістовні характеристики структурних компонентів економічної соціалізації майбутніх фахівців соціальної сфери значимо впливає спрямованість професіоналізації на етапі навчання у виші.

- Дослідження змісту когнітивного компоненту економічної соціалізації майбутніх фахівців соціальної сфери виявило суттєві відмінності в економічних уявленнях та образах економічних явищ та об'єктів, що притаманні студентам-соціальним працівникам порівняно зі студентами інших спеціальностей. Установлено, що на сприймання економічної сфери майбутніми соціальними працівниками суттєво впливає образ-типаж їх майбутньої професії, зокрема, стереотип про професію соціального працівника як непередприємницьку діяльність, а також психологія утриманства у поглядах на надання соціальних послуг.

- Аналіз афективного компоненту економічної соціалізації майбутніх фахівців соціальної сфери вказує на існування відмінностей порівняно з іншими спеціальностями у ставленні до закладів різних форм власності як місць майбутнього працевлаштування, бідних та багатих людей, економічних процесів суспільства та важливих професійно-особистісних якостей особистості. Надаючи належну оцінку грошам у житті конкретного індивіда, соціальні працівники, на відміну від студентів інших спеціальностей, здебільшого пов'язують гроші не з матеріальним статком, а з духовними потребами, вказуючи на те, що гроші в цілому не є для них самоціллю, а є одним з

інструментів задоволення вищих соціальних потреб. Студенти-соціальні працівники є більш прихильними до бідних, ніж до багатих людей, що пов'язано з професійним поглядом на проблеми нужденних людей, толерантним ставленням до них, а також з ототожненням рівня їхніх прибутків з прибутками власної сім'ї. Студенти – соціальні працівники серед представників різних спеціальностей мають найнижчий ступінь зацікавленості соціально-економічними процесами та перетвореннями в суспільстві.

- У змістовному наповненні конативного компоненту економічної соціалізації майбутніх фахівців соціальної сфери виявлено нижчий рівень, порівняно зі студентами інших спеціальностей, спрямованості на ділову активність, економічний ризик, економічну ініціативу, рівень економічних домагань. Такі результати є наслідком відсутності необхідності проявляти ризик та ініціативу за наявності на ринку соціальних послуг лише державних установ з високими показниками кадрових ротацій. Виявлено зв'язок рівня економічних домагань соціальних працівників, який визначається у прагненні забезпечити себе та свою сім'ю найнеобхіднішим, зі ставленням до конкуренції, функцію якої соціальні працівники вбачають у «самовдосконаленні» та «розвитку творчого потенціалу», що кардинально відрізняється від показників «покращення матеріального становища», «повністю забезпечене майбутнє», заявлених студентами інших спеціальностей. Результати аналізу вибору майбутніми фахівцями соціальної сфери типу підприємств майбутнього працевлаштування також підтверджують недостатню спрямованість, порівняно зі студентами інших спеціальностей, на підприємницьку діяльність. Більшість студентів-соціальних працівників бажають працювати в майбутньому на державному підприємстві, що пояснюється тим, що соціальна сфера України переважно представлена роботою державних установ та закладів.

В результаті факторного аналізу визначених змістовних характеристик структурних компонентів економічної соціалізації майбутніх фахівців соціальної сфери встановлено конфігурацію цих складових. Зокрема, встановлено, що економічна соціалізованість особистості зумовлена, в першу чергу, домінуванням когнітивного і афективного та підпорядкуванням конативного компонента, що дає підстави засвідчити недостатній рівень готовності майбутніх фахівців соціальної сфери до підприємницької діяльності.

4. Проаналізовано динаміку показників економічної соціалізації майбутніх фахівців соціальної сфери в процесі навчання. Зокрема, виявлено динаміку спрямованості студентів – соціальних працівників у виборі форми власності підприємства майбутнього місця роботи. Першокурсники як найбільш бажаний тип підприємства для майбутньої трудової діяльності обирають благодійні організації, фонди, студенти 3-го курсу – приватні заклади, а випускники – індивідуальну трудову діяльність. Ці зміни відбуваються внаслідок отримання студентами більш глибоких теоретичних знань зі спеціальності та практичного досвіду, а також є результатом розвіювання ілюзій щодо соціальної роботи як механізму забезпечення загального добробуту для всіх нужденних. Установлено також, що спрямованість на ділову активність серед майбутніх соціальних працівників знижується від першого до випускного курсу, а серед фінансистів – навпаки. Аналіз індивідуально-психологічних характеристик особистості (здатності до підприємництва, локус контролю, вектор мотивації, життєві цінності-цілі) продемонстрував не лише наявність фахово-вікових відмінностей у показниках, але й кореляційні зв'язки з особливостями економічної соціалізованості особистості.

5. За допомогою кластерного аналізу даних виокремлено типи економічної соціалізації майбутніх фахівців соціальної сфери: економічно-вмотивований, економічно-регресивний, економічно-мрійливий та споживацько-пасивний. Кожен тип має специфічну конфігурацію когнітивного, афективного та конативного компонентів економічної соціалізації, а також прояви індивідуально-психологічних характеристик індивіда, вектор орієнтації на трудову діяльність та часові орієнтації щодо економічної активності. Статистично виявлено, що найчисельнішим є споживацько-пасивний тип.

6. Розроблено програму соціального-психологічного забезпечення розвитку економічної соціалізації майбутніх фахівців соціальної сфери з метою підвищення рівня підприємливості як необхідної професійної якості в сучасних соціально-економічних умовах нашого суспільства. До

програми увійшли: тренінг-курс «Формування підприємливості у майбутніх фахівців соціальної сфери», навчальний курс «Соціальне підприємництво», Дебатний клуб з проблем соціальної роботи за тематичним напрямом «Соціальне підприємництво» як форма позааудиторної роботи зі студентами.

Перспектива подальшого вивчення зазначеної проблеми полягає в дослідженні особливостей економічної соціалізації працюючих фахівців соціальної сфери, зокрема, в аспекті реалізації здобутих економічних компетенцій, що допоможе оцінити ефективність розробленої програми соціально-психологічного забезпечення розвитку економічної соціалізації студентів.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях, включених до переліку, затвердженого МОН України:

1. Левицька Н.С. Дослідження економічної соціалізації особистості в зарубіжній та вітчизняній літературі/ Н.С. Левицька // Зб. наук. праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України / За ред. С.Д. Максименка. – Т.ХІІІ, ч. 3. – К., 2011. – С. 226-233.
2. Левицька Н.С. Особливості соціально-перцептивної компетенції у працівників соціальної сфери/ Н.С. Левицька, В.В. Москаленко // Зб. наук. праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України / За ред. С.Д. Максименка. – Т.ХІІІ, ч. 1. – К., 2011. – С. 251-257.
3. Левицька Н.С. Економічна соціалізація майбутніх фахівців соціальної сфери в умовах формування сталого суспільства / Н.С. Левицька // Зб. наук. праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України / За ред. С.Д. Максименка. – Т.ХІV, ч. 4. – К., 2012. – С. 103-110.
4. Левицька Н.С. Економічна культура як складова професійної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери/ Н.С. Левицька // Актуальні проблеми психології: Зб. наук. праць Інституту психології імені Г.С. Костюка. – К.: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2013. – Т. Х. – Вип. 24. – С. 306-315.
5. Левицька Н.С. Чинники економічної соціалізації особистості в період її професійного становлення/ Н.С. Левицька // Актуальні проблеми психології: Зб. наук. праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. – Т. ХІ. – Вип. 9. – К.: Фенікс, 2014. – С. 484-498.
6. Левицька Н.С. Економічні уявлення майбутніх фахівців соціальної сфери про гроші/ Н.С. Левицька // Актуальні проблеми психології : Зб. наук. праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України / За ред. С. Д. Максименка. – К. : Фенікс, 2015. – Т. ХІ. – Вип. 12. – С. 274-286.

Статті у іноземних наукових фахових виданнях:

7. Левицкая Н.С. Экономические представления будущих специалистов социальной сферы о собственности / Н.С. Левицкая // Альманах современной науки и образования. – Тамбов: Грамота, 2014. – № 7. – С. 85-90.

Статті та тези в інших наукових виданнях та матеріалах конференцій

8. Левицька Н.С. Економічна соціалізованість фахівців соціальної сфери як чинник сталого розвитку суспільства / Н.С. Левицька // Зб. матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (Чернігів, 2 листопада 2011р.) / За ред. С.М. Шкарлета, Н.А. Ємець, Л.М. Завацької, І.І. Кичко, Н.І. Кривоконь, Т.І. Сили. – Чернігів: Чернігівський державний технологічний університет, 2012. – С. 227-230.
9. Левицкая Н.С. Аффективно-мотивационные факторы профессионализации будущих работников социальной сферы / Н.С. Левицкая // Развитие института государственной службы в регионах: международный и российский опыт. Межд. науч.-практ. конф. (19 сентября 2013 г.). В 3-х т. – Т. II / Под общей ред. д. полит. н., проф. В.Ф. Ницевича. – Орёл: Изд-во ОФ РАНХиГС, 2013. – С.168-174.
10. Левицька Н.С. Економічна складова професійної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери/ Н.С. Левицька // Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія: Зб. / Черніг. держ. технол. ун-т. – Чернігів : Черніг. держ. технол. ун-т, 2013. – №1 (2). – С. 147-152.
11. Левицька Н.С. Чинники економічної соціалізації особистості в період її професіоналізації / Н.С. Левицька // Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія,

соціологія: Зб. / Черніг. нац. технол. ун-т. – Чернігів : Черніг. нац. технол. ун-т, 2013. – №2 (3). – С. 94-101.

12. Левицька Н.С. Особливості економічної десоціалізації та ресоціалізації особистості в умовах розбудови громадянського суспільства/ Н.С. Левицька // Матер. Міжнар. наук.-практ. конф. «Проблеми громадянського поступу українського суспільства: філософсько-правові та соціально-психологічні аспекти» (м. Чернігів, 21.01.2015 р.) – Чернігів: Черніг. нац. технолог. Ун-т, 2015. – С. 388-394.

АНОТАЦІЇ

Левицька Н.С. Особливості економічної соціалізації майбутніх фахівців соціальної сфери. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.05 – соціальна психологія; психологія соціальної роботи. – Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України. – Київ, 2015.

Дисертацію присвячено соціально-психологічному аналізу особливостей економічної соціалізації майбутніх фахівців соціальної сфери. Визначено специфічні риси економічної соціалізації у студентської молоді. Виокремлено основні її компоненти та чинники. Охарактеризовано вимоги та результати на конкретному віковому етапі (економічна соціалізованість особистості), що мають свій прояв у змістовному наповненні соціально-психологічних характеристик підприємницької складової професійної компетентності майбутнього фахівця соціальної сфери; віднайдені взаємозв'язки економічної соціалізації особистості з професійною компетентністю майбутнього фахівця.

Емпірично встановлено особливості структурних компонентів економічної соціалізації майбутніх фахівців соціальної сфери, індивідуально-психологічних особливостей особистості. Виділено типи економічної соціалізації майбутніх фахівців соціальної сфери.

За результатами дослідження розроблено програму соціально-психологічного забезпечення розвитку економічної соціалізації майбутніх фахівців соціальної сфери з метою підвищення рівня підприємливості як необхідної професійної якості в сучасних соціально-економічних умовах нашого суспільства.

Ключові слова: економічна соціалізація, соціальна сфера, студентська молодь, підприємницька складова професійної компетентності майбутнього фахівця соціальної сфери, типи економічної соціалізації майбутніх фахівців соціальної сфери.

Левицкая Н.С. Особенности экономической социализации будущих специалистов социальной сферы. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.05 – социальная психология; психология социальной работы. – Институт психологии имени Г.С. Костюка НАПН Украины. – Киев, 2015.

Диссертационное исследование посвящено социально-психологическому анализу особенностей экономической социализации будущих специалистов социальной сферы. Актуальность исследования обоснована реформированием социальной сферы и соответствующей необходимостью подготовки высококвалифицированных специалистов с экономически направленным мышлением. Определены специфические черты экономической социализации у студенческой молодежи. Под экономической социализацией будущих специалистов социальной сферы рассматривается процесс становления экономико-психологических характеристик личности будущего специалиста, благодаря которым она становится субъектом экономических отношений. Вместе с экономической социализацией проанализированы экономическая десоциализация и экономическая ресоциализация, понимание сути которых помогает определить ключевые векторы целенаправленного влияния на процесс и результаты экономической социализации личности. Выделены основные ее компоненты и факторы в аспекте профессионализации студенческой молодежи. Дана характеристика требований и результатов на конкретном возрастном периоде (экономическая социализированность личности), что проявляется в определенном содержательном наполнении социально-психологических характеристик предпринимательской составляющей

профессиональной компетентности будущего специалиста социальной сферы; найдены взаимосвязи экономической социализации личности с профессиональной компетентностью будущего специалиста. Проанализирована предприимчивость личности как одно из важных профессиональных качеств, необходимых в современных социально-экономических условиях нашего общества.

Описаны цели, задачи и этапы эмпирического исследования. Дана характеристика эмпирическому инструментарию, выборке.

Эмпирически установлены содержательные особенности и конфигурация структурных компонентов экономической социализации будущих специалистов социальной сферы (когнитивного, аффективного и конативного), индивидуально-психологических характеристик личности: общие способности к предпринимательству, локус контроля, вектор мотивации, ценности-цели. На основе факторного анализа основных переменных определены базовые тенденции к типологии личности будущего специалиста по специфике его экономической социализации. С помощью кластерного анализа выделены типы экономической социализации будущих специалистов социальной сферы: экономически-мотивированный, экономически-регрессивный, экономически-мечтательный и потребительски-пассивный; дана развернутая характеристика каждого типа. Установлено, что количественно преобладает потребительски-пассивный тип.

По результатам теоретического и эмпирического исследований разработана программа социально-психологического обеспечения развития экономической социализации будущих специалистов социальной сферы с целью повышения уровня предприимчивости как необходимой профессиональной черты в современных социально-экономических условиях нашего общества. Раскрыты суть, основные цели и задачи данной программы, описаны ее компоненты. Программа состоит из: тренинг-курса «Формирование предприимчивости у будущих специалистов социальной сферы», учебного курса «Социальное предпринимательство», Дебатного клуба по проблемам социальной работы с тематическим направлением «Социальное предпринимательство» как формы внеаудиторной работы со студентами.

Ключевые слова: экономическая социализация, социальная сфера, студенческая молодежь, предпринимательская составляющая профессиональной компетентности будущего специалиста социальной сферы, типы экономической социализации будущих специалистов социальной сферы.

Levytska N.S. The peculiarities of economic socialization of future specialists of the social sphere. - Manuscript.

Dissertation for obtaining the candidate degree in psychological sciences by specialty 19.00.05 - Social Psychology; Psychology of Social Work.- H.S. Kostyuk Institute of Psychology at the NAPS of Ukraine. - Kyiv, 2015.

Dissertation is devoted to the social and psychological analysis of the peculiarities of economic socialization of the future specialists in the social sphere. The specific features of the economic socialization of the students' youth are defined. The main components and the factors are determined. The demands and the results at the concrete age stage (personality economic socialization) that are revealed at the definite meaningful content of socio-psychological peculiarities component of the future specialist professional competence are characterized; the interrelations of personality economic socialization with the future specialist professional competence are found.

The peculiarities of the structural components of the economic socialization of the future specialists in the social sphere and individual psychological characteristics of the personality are empirically formulated. The types of economic socialization of future specialists in social sphere are defined.

Based on the results of the research the program of socially-psychological providing of developing on economic socialization of the future specialists in the social sphere aimed at rising level of entrepreneurship as the necessary professional quality in the modern social and economic conditions in our society has been worked out.

Key words: economic socialization; social sphere; student youth; economic component of future specialists of social sphere professional competence, types of economic socialization of future specialists in social sphere.